

Courtine

Waar komt de naam Schiphol vandaan? Heeft Abel Tasman inderdaad Tasmanië ontdekt? Waarin onderscheidt een terp zich van een wier? Dit soort vragen kunnen rijzen als je met de vinger over de landkaart gaat. Riemer Reinsma gaat er in zijn tweemaandelijks rubriek 'Namen op de kaart' op in.

Vijf Nederlandse stadjes hebben een straat met de naam Courtine. Dat zijn Gorinchem, Grave, Hellevoetsluis, Weesp en Zaltbommel. Op zichzelf is Courtine een tamelijk raadselachtige naam, al zal hij bij vele tienduizenden voormalige Nederlandse militairen een belletje doen rinkelen. In de jaren 1959 tot 1964 placht de Koninklijke Landmacht namelijk oefeningen te houden in de omgeving van het Franse dorpje La Courtine: elk jaar vier maanden lang. Enkele duizenden militairen brachten dan tijdelijk wat reuring in het stille, piepkleine dorp. De inwoners denken nog met weemoed aan die tijden terug. En bekend is nog steeds het liedje 'Brief uit La Courtine', geschreven door Eli Asser en in 1964 gezongen door Rijk de Gooyer. Het begon zo:

Beste ouders, lieve Ine,
Ik schrijf dit uit La Courtine
Dat was lachen onder 't eten
Onze generaal is door een slang
gebeten

Weinigen van deze soldaten zullen echter hebben geweten wat een courtine nu eigenlijk is. Een courtine is – of beter: was – een verbindingswal tussen twee bastions, en een bastion is dan een uitspringend, vijfhoekig verdedigingswerk, dat deel uitmaakte van een vesting of een fort.

Je zou daarom denken dat de vijf Nederlandse straten die naar een courtine verwijzen op een plaats liggen waar werkelijk zo'n verbindingswal gelegen heeft. Maar dat is niet in alle gevallen zo. Zo ligt de Gorinchemse Courtine een eind buiten de oude binnenstad, in een nieuwbouwwijk waarvan alle straten genoemd zijn naar onderdelen van vestingen. Aan een oude courtine, op diezelfde plek, herinnert wél de Courtine in Grave.

■ OMGORDEN

Courtine komt uit het Frans. Behalve 'verbindingswal' kon het ook een voorhang of een deurgordijn aanduiden. Het Franse woord komt op zijn beurt van

het Latijnse *cortina*, dat verwees naar een omheind stuk land. Het Franse dorp La Courtine is, etymologisch gezien, het zusje van het Italiaanse wintersportplaatsje Cortina d'Ampezzo.

Courtine is verwant met het Nederlandse *gordijn*. Het lijken heel verschillende woorden, met die verschillende beginklanken, maar toch is het zo. Men neemt aan dat de overgang van *c* naar *g* in het Nederlands plaats heeft kunnen vinden doordat er in het Nederlands enkele woorden met een *g* waren die sterk op *courtine* leken en een betekenis hadden die daar aardig bij in de buurt kwam, zoals (*om*)*gorden*. Ook bij dit laatste woord is er sprake van een soort omheining, maar dan een rondom het lichaam. De zeventiende-eeuwse vestingbouwer Menno van Coehoorn gebruikte de twee vormen nog door elkaar. Hij had het nu eens over een 'gordine' ("de inspringende Gordine"), dan weer over een 'courtine'. Ook het woord *gordijn* was in die tijd gebruikelijk als vestingbouwterm, bijvoorbeeld bij de geschiedschrijver P.C. Hooft.

Zelf heeft het Nederlands het woord op zijn beurt óók weer 'uitgeleend', en wel aan het Duits. Maar dat gebeurde niet rechtstreeks. Het was ermee begonnen dat het Middelnederlands

twee varianten kende: *gordine* en *gardine*. Die laatste vorm kwam in het Middelnederduits terecht, en belandde van daaruit in het Duits: *Gardine*.

■ RONDWEG

Heeft de Franse legerplaats La Courtine zelf zijn naam óók aan zo'n oude verbindingswal ontleend? Dat is nog maar de vraag. De satellietfoto van Google Earth toont dat het Franse plaatsje (tegenwoordig nog geen duizend inwoners) vroeger heel wat groter is geweest. En een min of meer cirkelvormige rondweg suggereert dat hier een oude omwalling kan hebben gelegen. Er is weinig verbeeldingskracht nodig om je voor te stellen dat hier eeuwen geleden een verbindingswal was. Maar volstreekte zekerheid – nee.

En Cortina d'Ampezzo, hoe zit het daarmee? De *Dizionario toponimastico atesino* (1947) van Carlo Battisti meldt dat het dorp al in 1317 als "Curtina Ampitii" werd gedocumenteerd. Dat was dus ver vóór de tijd (eind veertiende eeuw) dat de eerste bastions aangelegd werden. De naam Cortina moet hier dus iets anders betekend hebben. Een omheind stuk land misschien? Ja, maar wel van een heel speciale soort. Want, zo meldt Battisti, in het streekdialect was een *cortina* een ... kerkhof. ■

Nederlandse soldaten in het Franse dorp La Courtine. *Courtine* betekent 'verbindingswal'.